

Nikolina Šimetin Šegvić

mag. hist.

Filip Šimetin Šegvić

dipl. povjesničar i prof. povijesti

**Prema hrvatskoj modernoj
historiografiji
U spomen Mirjani Gross
(1922.-2012.)**

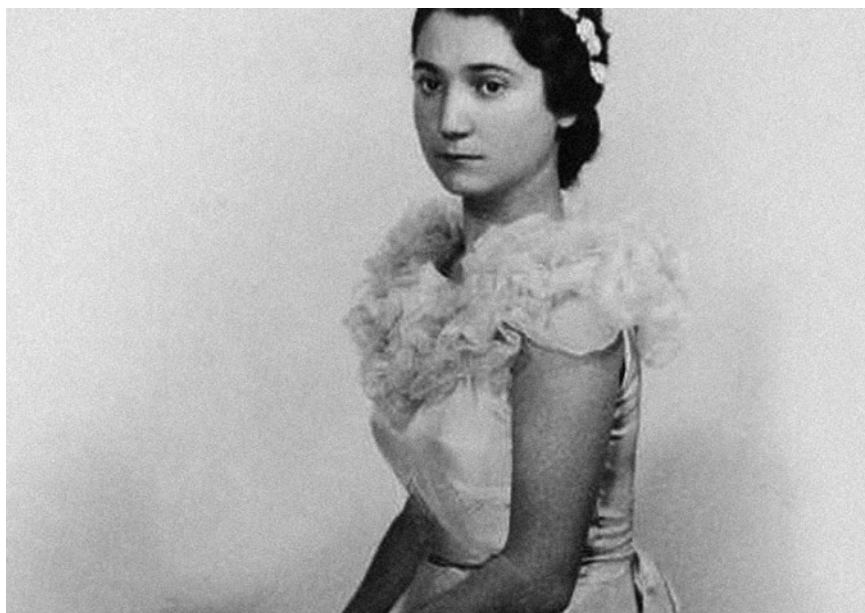
Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu organizirao je 22. svibnja 2012. godine svečanu sjednicu povodom 90. rođendana profesorice Mirjane Gross. Bez imalo sumnje, Vijećnica Fakulteta je bila puna. Bili su tu profesoričini studenti, sada već dugogodišnji povjesničari, kolege, ali i brojni sadašnji studenti povijesti koji su htjeli vidjeti i poslušati povjesničarku koja je dugotrajno obilježila jedan dio hrvatske historiografije. I zauvijek je promijenila. Stoga je 23. srpnja 2012. godine bilo još teže čuti da je profesorica Mirjana Gross preminula.

Teško je pokušati reći ili napisati nešto novo o profesorici Gross, naročito jer su već mnogi o njoj pisali.¹ Jednako je teško, gotovo i nemoguće, ocijeniti u cijelosti stvaralački opus Mirjane Gross koji se proteže kroz sedam desetljeća, a obuhvaća preko 250 bibliografskih jedinica – knjiga, članaka, bilježaka, prikaza, ocjena i drugih priloga. Profesorica Gross nikada nije izgubila želju za pisanjem, promišljanjem povijesti. Zasigurno, jednu takvu konstantu predstavlja njeno bavljenje historiografijom, primjerice od kraćih prikaza iz 1950-ih godina u *Historijskom zborniku* do sveobuhvatnih analiza i osobnih osvrta u *Časopisu za suvremenu povijest*, gdje jasno definira ciljeve historiografije kao grane povijesti koja se bavi analizom različitih metoda unutar same znanosti.² S današnjeg gledišta ta bi se tvrdnja trebala podrazumijevati, no to nije uvijek slučaj. Pogledamo li u povijest povijesne znanosti, ubrzo ćemo spoznati na kakvim je krhkim temeljima stajala hrvatska historiografija.

Život

Mirjana Gross rodila se 22. svibnja 1922. godine u Zagrebu, u dobrostojećoj trgovačkoj obitelji koja joj je omogućila vrlo dobro obrazovanje. Uz osnovno obrazovanje, dobivala je tako i poduke iz stranih jezika, posebno učila njemačku literaturu i primala lekcije klavira.³ Gross je u rodnom gradu pohađala i završila žensku Gornjogradsku gimnaziju. Često je voljela isticati kako su sve njezine profesorice u gimnaziji imale doktorat te kako su pripadale prvoj generaciji žena s doktoratom Sveučilišta u Zagrebu.⁴ Prvi poziv Mirjane Gross nisu bile povijest i historiografija, već medicina. Medicinski fakultet je upisala u Zagrebu 1940., ali je s njega isključena već iduće godine zbog svog židovskog porijekla.⁵ Upravo će događaji nadolazećih godina ispisati jedno izrazito mučno i tragično životno iskustvo.

U proljeće 1942. obitelj Gross se, zajedno s još dvije židovske obitelji, sakrila na imanju obitelji Topol u mjestu Drenje Brdovečko, nedaleko Zagreba. Došli su preobučeni u lokalne seljake koji se vraćaju sa sajma u Zagrebu. Dane su provodili sakriveni u podrumu, a ako su i izlazili, bilo je to noću. Jedino je Mirjana Gross, obučena kao Drenčanka, izlazila i danju. Ovakvo stanje relativne sigurnosti trajalo je do listopada 1943. kada su svi uhićeni. Prvo su ih u Zagrebu držali ustaški dužnosnici, a zatim su predani Gestapu. Otac, Mavro, otpremljen je u Buchenwald, a majka Ella i Mirjana Gross u Ravensbrück, gdje su bile od siječnja 1944. do svibnja 1945. Mirjani Gross dodijeljen je broj 25895, a radila je u obližnjoj tvornici Siemens.⁶ U logoru je dočekala i vijest o smrti njenog oca.⁷ Pred završetak rata Mirjana Gross i njena majka napustile su logor, te neko vrijeme boravile u njemačkim selima i kasarni za bivše logoraše kod Neubrandenburga, da bi potom češkim autobusom stigle u Prag, a mjesec dana kasnije preko Subotice u Zagreb.⁸ Zajedno su u Zagrebu živjele do majčine smrti 1963. godine.

Po izlasku iz logora Mirjana Gross je oboljela od tuberkuloze. Dugo je vremena provela u sanatoriju. Unatoč tome, željela je studirati povijest. Kako je sama rekla, uvijek je mnogo radila jer ju je to održavalo i tjeralo naprijed. Tako je u sanatoriju učila, a s liječničkom dozvolom je polagala ispite u Zagrebu. Na taj način je i završila studij povijesti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.⁹

Godinu dana nakon diplome iz povijesti, 1952. godine, zaposlena je u Historijskome institutu JAZU na sređivanju građe, ali se usporedno bavila i istraživačkim radom. Šest godina kasnije, Mirjana Gross je stekla i doktorat, a iste je godine prešla i na Filozofski fakultet u Zagrebu kao asistent na Odsjeku za povijest. Od 1960. do 1964. je bila u zvanju docenta, a od 1971. je redovni profesor na predmetu „Hrvatska povijest novoga vijeka“. Predavala je također i predmet posvećen povijesti historiografije, „Uvod u historiju“ (kasnije „Metodologija historije“). U mirovinu je otišla, mnogi bi rekli, razmjerno rano – već 1982. godine. No, kada se pogleda njezina bibliografija, vidljivo je da je svoje najveće i najvažnije radove napisala upravo nakon umirovljenja. Godine 1998. Sveučilište u Zagrebu joj je dodijelilo počasno zvanje *professor emeritus*.¹⁰

Istraživanja, kapitalna djela

Znanstveni interes Mirjane Gross je višesložan. S jedne strane to su hrvatska politička i društvena povijest te povijest ideologija druge polovice 19. stoljeća, a s druge povijest historiografije i metodologija povijesne znanosti. Brojni su njeni radovi iz ovih područja povijesne znanosti i svaki od njih bio je, na neki način, pionirski. Svoj je znanstveni rad Mirjana Gross započela istraživanjem socijalne demokracije i radničkog pokreta

u Hrvatskoj te je na tu temu 1954. godine predala svoju doktorsku disertaciju pod nazivom „Uloga socijalne demokracije u političkom životu Hrvatske 1890.-1905.“, koju je obranila 1959. godine. Tu je temu Gross ipak postupno napuštala, u čemu je važnu ulogu imalo – kako je sama često isticala – njen posjet X. međunarodnom kongresu historijskih znanosti u Rimu 1955. godine.¹¹ Uvidjevši jednostranost narativa vođenog političkim događajima (a upravo je ta tema obilježila kongres 1955.), Mirjana Gross se postupno okretala strukturalističkoj povijesti društva, upoznavši se sa stranim „zvijezdama“ historiografije, isprva Lucienom Febvreom te Ernestom Labrousseom, a kasnije i drugim, njemačkim i britanskim predstavnicima jedne povijesti društva.¹² Dolaskom na Odsjek za povijest – u čemu je važnu ulogu imao i Jaroslav Šidak, usmjerila se na razdoblje hrvatske povijesti od 1883. do 1914. godine. Bilo je to razdoblje koje je dotada uglavnom s istraživanjima stajalo po strani ili nije bilo sustavno kritički obrađivano. Rezultat njenih istraživanja je i habilitacijski rad „Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906-1907“,¹³ kao i pokretanje opsežnog projekta sinteze o hrvatskoj povijesti druge polovice 19. stoljeća: *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914.*¹⁴ Mirjana Gross u spomenutoj knjizi piše sintezu hrvatske povijesti od 1883. do 1914. te daje prvi sustavan pregled navedenog političkog razdoblja u Hrvatskoj, obrađujući ekonomske i socijalne faktore razdoblja, po čemu se knjiga u cijelosti odlikovala i razlikovala od dotadašnje, isključivo politički orijentirane historiografije. Zadržavajući se naročito na razdoblju Khuena-Héderváryja, već je u spomenutoj sintezi Mirjana Gross naznačila poseban interes prema objektivnoj analizi sustava i ključnih obilježja bana kao jednog od najuglednijih predstavnika dualizma. Sistemizirajući na taj način odrednice jednog, za hrvatsku povijest vrlo bitnog razdoblja, Gross ne gubi iz vida kontekst Habsburške Monarhije, odraze politike Beča i Budimpešte na situaciju u Hrvatskoj, ali i usporedne situacije, primjerice, u Češkoj. Pritom Gross ne koristi tek sekundarnu literaturu kao izvor, već hrvatski položaj u Austro-Ugarskoj ocjenjuje prvenstveno preko bečke arhivske građe – što je u to vrijeme bila rijetkost među hrvatskim povjesničarima-istraživačima 19. stoljeća.¹⁵

Preko opsežne analize Khuenovog razdoblja, Mirjana Gross dolazi i do opozicijske, „veleizdajničke“ Stranke prava, njenog položaja u vrijeme banova terora i odraze te politike na samu ideologiju stranke, naročito njene mijene. Prvi rad isključivo na temu pravaškog pokreta objavila je 1962. godine u *Historijskom zborniku*: „Osnovni problemi pravaške politike 1878-1887.“,¹⁶ nakon što je već prijašnjih godina objavila kraće analize nekih pravaških glasila. Istraživanjima i radovima u 1950-ima i 1960-ima, Mirjana Gross najavila je sustavno bavljenje temama iz povijesti Hrvatske i Slavonije u drugoj polovici 19. stoljeća, kao i proučavanje ideologija, što je započela radom na pravaštvu. Isprva se radilo o kraćim priložima, zatim znanstvenim člancima, koji su potom u određenom smislu predstavljali i polazište za kasnije sveobuhvatne sinteze. Bili su to pionirski koraci, istraživanja tzv. „bijelih mrlja“ u historiografiji, jer unatoč tome što je do istraživanja Mirjane Gross sam Ante Starčević kao predvodnik Stranke prava bio opisan u brojnim biografskim člancima i knjigama, toj je temi i dalje nedostajala znanstvena obrada. Pravaštvo kao tema nakon 1945. godine svakako je imalo kontroverzne prizvuke, naročito pošto su povjesničari-amateri ili publicisti često dovodili Starčevićevu politiku u korelaciju s ideologijom ustaštva i Ante Pavelića. U vrijeme kada je Mirjana Gross pisala i komentirala pravaštvo, našla se, poput i nekih

drugih hrvatskih povjesničara, između dvije politički „nabijene“ krajnosti – tijekom 1970-ih godina historiografija je napadnuta „s desnice“ koja joj je zamjerala preveliku kritičnost i navodnu minorizaciju hrvatske baštine,¹⁷ dok je jednako snažne ispade Gross morala trpjeti i s druge strane. Milorad Ekmečić tako je žestoko odbacio njenu interpretaciju, nazivajući je „naučnim i intelektualnim promašajem“, a poistovjećujući pritom jugoslavenstvo sa srpstvom, želeći tako da se „hrvatsku istoriju veže za istoriju i ostalih južnoslavenskih društava“.¹⁸ Nadalje, u pojmovnom je smislu „pravaška ideologija“ bila nedovoljno definirana, bez šireg idejnog i društvenog konteksta. Uz Ljerku Kuntić, Mirjana Gross je svojim sustavnim radom predvodila moderna istraživanja pravaštva u drugoj polovici 20. stoljeća, stvorivši svojim knjigama čvrst temelj današnjim interpretacijama. Međutim, sinteze Mirjane Gross o povijesti ideologije pravaškog pokreta,¹⁹ pritom nikako ne valja shvatiti kao kompilacije već objavljenih radova. One su prođubljivale i zaokruživale proučavane teme, ulazile u širinu i temu zahvaćale u njenoj cjelovitosti; kapitalna knjiga *Izvorno pravaštvo* zato predstavlja izoštrenu vizuru nijansa pravaške ideologije, od početaka pa do modernog pravaštva i raskola stranke. No s druge strane, treba istaknuti kako bavljenje Mirjane Gross pravaštvom nije isključivo rezultiralo iscrpnim sintezama namijenjenim više drugim stručnjacima negoli široj kulturnoj javnosti: njen je interes prema pravaštvu uvijek sadržavao i popularizatorsku notu, naravno, pri istupima u javnosti. Mirjana Gross nije se stoga libila pisati i kraće tekstove o osnovnim idejama i političkim stavovima pravaštva, a u jednom je intervjuu definirala pravaše kao nekom vrstom „mladih hipijevaca“.²⁰

Na rad Mirjane Gross o ideologiji pravaštva nadovezuje se i drugi „istraživački pol“, analiza ideološke koncepcije jugoslavizma. U ovom slučaju članci i pojedinačni prilogi Mirjane Gross nisu rezultirali konačnom sintezom brojnih pristupa ideologiji jugoslavizma u 19. i 20. stoljeću, već tradicionalnijom biografijom Franje Račkog koju je, između ostaloga, sastavila i pomoću sačuvane korespondencije.²¹ Radi se o opsežnoj analizi ideološkog sustava Franje Račkog, čije elemente u tragovima Mirjana Gross prikuplja kroz političku, kulturnu i intelektualnu djelatnost, kojoj je cilj bilo znanstveno utemeljenje južnoslavenske ideje.

Svojevrsni prilog sintezi proučavanja odnosa ideologije i društvene zbilje, dakle prilog objašnjavanju problema nastanka, demistifikacije ideologije, Mirjana Gross napisala je pak u članku „Nacionalno-integracijske ideologije u Hrvata od kraja Ilirizma do stvaranja Jugoslavije“ u sklopu historiografski izuzetno značajnog zbornika.²² Naime, gotovo petnaest godina nakon objavljivanja sinteze *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*, Mirjana Gross je uredila *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća* (1981.) koji je, da se upotrijebe njene riječi, doista predstavljao „mostove prema sintezi“. Navedeni zbornik zorno prikazuje viziju povijesti koju je imala Mirjana Gross, njenu ocjenu dotadašnje historiografije, kao i daljnjih mogućnosti ili potrebnih usmjerenja. Metodološko-teorijski koncepti poput „dugog trajanja“ ili „historija društva“ – dakle odmak od izoliranog i uskog promatranja povijesti – prilagođeni su u zborniku hrvatskoj povijesti, kako bi se problemskim pristupom ukazalo na daljnja potrebna istraživanja.²³ Tako sama Gross u prilogu o integraciji hrvatske nacije ne polazi od problema isključivo kao povjesničar 19. stoljeća, već objašnjava procese u odnosu na srednjovjekovni i ranonovovjekovni razvoj hrvatske državnosti, navodeći ključne dezintegrativne faktore usporavanja koji su prethodili.²⁴

Treba također primijetiti kako je praćenje suvremenih tokova u povijesnoj znanosti utjecalo na autoricu, njen pristup i istraživački fokus. Stoga se njeni radovi nisu samo odlikovali tematskim primatom u tadašnjoj hrvatskoj historiografiji, već i metodološkim. Radom na izvorima, kako je već napomenuto, u domaćim i stranim arhivima, svaki je rad Mirjane Gross doista predstavljao izvorno znanstveno priopćenje, a u metodološkom pogledu korake suvremene hrvatske historiografije ka integralnoj strukturalističkoj povijesti – kojoj je završni cilj bila svojevrсна totalna historija. Prema tom cilju Mirjana Gross se napose kretala s dvije njene također kapitalne monografije: *Počeci moderne Hrvatske. Neoapsolutizam u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji 1850-1860.* (1985.) i *Prema hrvatskome građanskom društvu. Društveni razvoj u civilnoj Hrvatskoj i Slavoniji šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća* (1992.), knjigom koju je napisala u suradnji s Agnezom Szabo. Za te je knjige, koje ustvari čine jednu cjelinu, Mirjana Gross dobila i brojne nagrade. Radi se o djelima koja su nastala na izvornoj građi te koja obuhvaćaju političke, društvene i kulturne aspekte povijesti civilne Hrvatske i Slavonije od pedesetih godina 19. stoljeća, šireći tako interesnu sferu povjesničara 19. stoljeća s jedne strane, ali i ukazujući na bitno kompleksniju sliku te povijesti. Knjige tako na, za ono vrijeme, nov metodološki pristup prikazuju razvoj i oblikovanje modernog građanskog društva od pedesetih godina, odnosno nakon promjena koje su se dogodile 1848. godine, istražujući, u prvoj knjizi, prvenstveno odnos centra i periferije, odnosno kako se građansko društvo u Hrvatskoj i Slavoniji razvijalo i oblikovalo prvenstveno pod utjecajem središta Monarhije – Beča. Nakon prikaza modernizacije koja je dolazila izvana, u knjizi *Prema hrvatskome građanskom društvu*, Gross je istražila unutarnja hrvatska nastojanja, oslikavajući splet procesa modernizacije i hrvatske nacionalne integracije. Godine 1986. Gross je dobila Vjesnikovu nagradu „Vladimir Bakarić“ za knjigu *Počeci moderne Hrvatske*, a za knjigu *Prema hrvatskome građanskom društvu* nagradu „Josip Juraj Strossmayer“ Zagrebačkog velesajma i HAZU. Vrijednost ovih knjiga uočena je i u inozemstvu. Stavljajući hrvatsku povijest druge polovice 19. stoljeća u habsburški, odnosno srednjoeuropski kontekst te činjenica da je „prilog kulturnom i povijesnom sporazumijevanju unutar jezične i nacionalne raznovrsnosti Srednje Europe“,²⁵ Mirjana Gross je za *Počeci moderne Hrvatske* 1988. dobila prestižnu austrijsku nagradu Anton Gindely. Time je postala prva povjesničarka koja je tu nagradu dobila za knjigu koja nije napisana na njemačkom jeziku.²⁶ Godine 1993. ove njene dvije knjige objavljene su u skraćenoj verziji pod nazivom *Die Anfänge des modernen Kroatien. Politik und Kultur in Zivil-Kroatien und Slawonien in den ersten dreissig Jahren nach 1848* kao prva knjiga u seriji prijevoda koji su dobili navedenu nagradu.²⁷

Fakultetska djelatnost

Mirjana Gross neka je navedena kapitalna djela napisala i nakon što se 1982. godine povukla s položaja profesora na Filozofskom fakultetu. Poput njenog mentora, Jaroslava Šidaka, i Mirjana Gross je usmjeravala svoje učenike u radu. Kako su mnogi već ranije zaključili, velika je zasluga Mirjane Gross u određenoj modernizaciji školskih udžbenika. Izuzetno su važni pritom udžbenici *Opća povijest od engleske revolucije do propasti Francuskog carstva (1640-1815)* (izašao u pet izdanja, 1954.-1960.) i *Povijest za III. razred gimnazije* (izašao ukupno u deset izdanja, 1961.-1976.) koji su, uz vidnu želju za

modernizacijom pristupa, a donekle i tema i na razini povijesti u nastavi, raskinuli praksu marksističko-staljinističke interpretacije povijesti koja je dotada na toj razini bila raširena.²⁸ Kao dugogodišnji sveučilišni profesor, Mirjana Gross razumjela je važnost uspjeha organizacijskog utemeljenja i razvoja povijesne znanosti: pisala je u prilog stvaranju čvrste institucionalne podloge kojom bi se sustavno odgajali mladi kadrovi, izbjegavala krize pojedinačnih instituta, zatim u prilog modernizaciji nastave na fakultetu i školama, posebice uz dodatno usavršavanje nastavnika. Gross je takve mjere predlagala kako bi se izbjegla kriza povijesne znanosti, koju je već 1970. godine najavljivala i predosjećala.²⁹

Važna uloga Mirjane Gross u stvaranju sustava i školovanju mladih generacija „povjesničarki i povjesničara“, kako je sama voljela pisati, upravo je povezana s njenom djelatnošću na fakultetu. Koristila je vlastite posjete stranim sveučilištima na Zapadu kako bi uspostavila programe suradnje preko kojih bi se mladi studenti povijesti, stipendisti, mogli upoznati sa suvremenim trendovima i metodama. Profesorica Gross je sa svojim studentima vodila brojne razgovore – u njezinom domu ili u šetnji oko Britanskog trga. Vodila je, kako kažu Nikša Stančić ili Zdenka Janeković-Römer, „peripatetičku školu“ – razgovaralo se o radovima studenata, historiografiji te brojnim drugim temama, kao što su književnost, glazba. Svoje je studente često pratila i nakon završetka studija, čitajući njihova daljnja znanstvena dostignuća i dijeleći brojne savjete.³⁰ I sama je svojim radom, brojnim tekstovima koje je naročito u 1970-im godinama objavljivala, mlađe generacije podučavala o važnosti metodologije u sklopu znanstvenog pristupa, inovacijama u zapadnoeuropskim historiografijama i novim modelima. Vrlo je rano spoznala važnost poznavanja stranih jezika – koji otvaraju nove svjetove – te je svoje učenike od početka usmjeravala prema određenim zapadnoeuropskim historiografijama, bilo da se radilo o francuskoj, njemačkoj ili nekoj drugoj. Kako je u kratkom tekstu Tomislav Raukar već prije istaknuo, „nitko nije u hrvatskoj historiografiji, već u drugoj polovici 50-ih godina, i tako sustavno pratio razvoj suvremene europske/svjetske historiografije kao što je to činila profesorica Gross“.³¹ Posebice bi se tu trebala istaknuti knjiga *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi* koja je objavljena 1976. po prvi put. Godine 1977. Mirjana Gross u *Časopisu za suvremenu povijest* piše neku vrstu nadopune knjizi. U tom preglednom članku ona izdvaja vlastitom selekcijom tipične „zbirke (...) za današnji stupanj metodologije historije ‘na Zapadu’“. ³² Gross kombinira različite zbornike članaka iz tri bitne nacionalne historiografije koje su u njenom radu gotovo uvijek bile i ostale u fokusu: njemačko-austrijska, francuska i američka. Iako je osnovni zadatak članka dati primarne informacije o stavovima i smjerovima koje zastupaju pojedini autori, može se uočiti da je selekcija koju vrši Mirjana Gross ipak mogla obuhvatiti ono što je sama pratila. Tako su naravno nenamjerno izostavljeni neki podjednako važni radovi koji joj iz ovih ili onih razloga nisu bili dostupni. Još važnije od upravo napomenutog aspekta jest da svojim tekstovima Mirjana Gross uvijek pokušava probleme zapadne historiografije približiti hrvatskom intelektualnom svijetu, tražeći na određen način zajednički jezik. Kao povjesničar ideologije i pokreta koji su iz određenih ideoloških koncepcija nastajali, Mirjana Gross je shvaćala važnost otklona od povjesničara-propovjednika mitova, aktivnog sudionika u stvaranju ideologije. Njezin je put bio put prema znanstveno utemeljenoj povijesti, povijesti kao društvenoj znanosti.³³ Takvi napori često nisu nailazili na odobravanje, iz

različitih razloga. Branislav Đurđev, marksistički povjesničar koji većinu karijere veže uz sarajevski *Istorijski institut*, često se sporio s Mirjanom Gross. Naime, već je na njenu knjigu *Historijska znanost* uputio negativnu kritiku. Đurđev je Mirjani Gross zamjerao odstupanje od istinske marksističke historiografije te pokušaj populariziranja tada suvremene, strukturalističke historiografije.³⁴ Naravno, riječ je o metodama koje su se razvijale prvenstveno u krugu povjesničara oko časopisa *Annales*. Smatrajući kako je do krize historije došlo upravo zbog prodora strukturalističkih postavki i metoda u povijesnoj znanosti, Đurđev oponira Gross koja istu tu krizu povijesne znanosti pronalazi u zapadnjačkoj historiografiji gdje povijest više nije važna za znanstveni i tehnološki napredak civilizacije.³⁵ On pokušava braniti historiografiju od Braudela i Nove historije, ističući važnost, presudnost, događaja (koji su, „oduvijek“ na meti „strukturalista“).

Uz Đurđeva, vjerojatno najoštrija kritika *Historijske znanosti* dolazi od Mladena Švaba. On je, na stranicama *Historijskog zbornika* (1983.), odnosno *Časopisa za suvremenu povijest* (1996.), napisao osvrte na sinteze o povijesti historiografije Mirjane Gross. Nabrajajući terminološke nezgrapnosti, nesrazmjer u opsegu obrađenosti pojedinih autora ili čitavih razdoblja (naročito joj zamjera mali prostor posvećen srednjovjekovnoj historiografiji), propuste u literaturi i probleme u nekorištenju časopisa te izvornih djela (naročito kada se obrađuju antička i srednjovjekovna historiografija), zatim „ograničenje na evropocentristički krug uz SAD“, Švab zauzima vrlo kritički stav prema knjizi *Historijska znanost*. Unatoč navedenim propustim, Švab ipak nije u potpunosti kritičan prema djelu, ističući tako i, po njegovom sudu, dobro obrađena poglavlja, kao što je ono o francuskom strukturalizmu. On zaključuje kako knjiga, iako nastala u hrvatskoj historiografiji, ne leži „na podlozi njenih dometa“,³⁶ a svrhu knjige vidi u prenošenju informacija. Nekoliko godina kasnije, Švab se osvrnuo i na novu knjigu Mirjane Gross *Suvremena historiografija*, navodeći, pomalo ironično, kako se nakon te knjige očekivalo izjašnjenje Mirjane Gross o pripadanju pojedinome pravcu, budući da je tom knjigom po prvi puta ono izostalo.³⁷

Povijest pisanja povijesti kao ishodišna točka

I doista, moglo bi se reći da je jedna od ishodišnih točaka, pomoću kojih je Mirjana Gross u hrvatsku historiografiju uvela moderne elemente (američkih, francuskih i njemačkih pristupa), njeno pisanje o povijesti historiografije. Osim brojnim člancima, Mirjana Gross je svoja saznanja s područja historiografije okrunila dvjema knjigama: *Historijska znanost* i *Suvremena historiografija*. Prva, *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi*, izdana je 1976. (drugo prošireno izdanje objavljeno je 1980. godine). U njoj iznosi pregled historiografskih metoda kako u zemljama zapadne Europe i Sjedinjenih Američkih Država, tako i u istočnoeuropskim zemljama. Knjigu piše sa svrhom upoznavanja hrvatske historiografije sa stranim historiografijama jer smatra kako je to nužan preduvjet za uspješan i kvalitetan razvoj domaće historiografije. Također, u djelu brani i disciplinarnu samostalnost historije koja je, kako smo već vidjeli, na stalnom udaru rastućih društvenih znanosti koji ju nastoje potisnuti i svesti na svojevrsnu činjeničnu znanost. Razmotrimo ponovno članak Gross o „historijskoj znanosti“ iz 1977.³⁸ Gross se u njemu referira na spomenute zbirke, djela koja traže položaj povijesne znanosti u

sadašnjosti, pružajući niz metodoloških pristupa problemima, od kojih je početni onaj da povjesničar više nije devetnaestostoljetni pripovjedač, dakle da područje narativne historije nije mjesto na kojem treba tražiti unapređenje same znanosti. Sada se govori o novoj historiji koja istražuje mjesta do tada primarna u području društvenih znanosti. Već je napomenut zanimljiv i ambivalentan odnos Mirjane Gross prema marksističkoj historiografiji. Iako se u debati s Branislavom Đurđevom suprotstavlja doslovnoj sljedbi marksističkog nauka u historiografiji koju bi se moglo nazvati i „vulgarizacijom“ ili dogmatizmom, ni ona se ne zalaže za njegovo potpuno zanemarivanje. Mogućnost propitivanja marksističke historiografije vidi upravo u strukturalističkoj historiji: „strukturalna historija, tj. proučavanje povijesno nastalih cjelina sastavljenih od dijelova u određenim odnosima, nužno pobuđuju „renesansu“ Karla Marxa i Maxa Webera“, te nastavlja kako „militantni otpori buržoaske historiografije protiv marksizma postaju sve više marginalije“. ³⁹ Do renesanse ne dolazi, naprotiv, nemogućnost metodološkog definiranja marksizma u jugoslavenskom kontekstu sve jače ga šalje u drugi plan. Međutim, Gross polazište prema kojemu bi marksizam u historiografiji produbio spoznaje o prošlosti pronalazi upravo na Zapadu, gdje i većina povjesničara marksizam ne shvaća dogmatski. Svijest o tome daju joj dakako iskustva stranih nacionalnih historiografija: bila je vrlo dobro poznata sa svojevrsnom revizijom marksizma, prisutnoj u SR Njemačkoj u tzv. frankfurtskoj školi ili Engleskoj kroz marksističku tradiciju skupine oko *Past & Presenta*, a naročito kod pokreta povjesničara oko časopisa *Annales*, čija interpretacija, napominje Gross, nije marksistička, „ali se ona, kao cjelina, ne može zamisliti bez marksističkog nadahnuća“. ⁴⁰

Svoje cjelokupno viđenje povijesti pisanja o prošlosti, ali i *budućoj historijskoj znanosti*, Mirjana Gross je na jednom mjestu okupila u obliku značajne sinteze *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* (1996.). Radi se o pregledu razvoja historijske znanosti od antičke historiografije do postmodernih obrata koji se pojavljuju oko 1968. godine i modificiraju u narednim desetljećima. Značaj knjige je neprocjenjiv. Generacije povjesničara, kojima uvid u razvoj strane historiografije nije bio toliko otvoren i jednostavan kako se čini danas, iz knjige Mirjane Gross crpile su važne prve informacije koje su utjecale na njihov vlastiti istraživački, znanstveni rad. ⁴¹ Želeći sustavno prikazati razvoj metodologije povijesti i postupne transformacije povijesne znanosti, priručnik Mirjane Gross nužno je kao prvo takvo djelo morao pružati i neke generalizacije nauštrb individualnim razvojima, pa se stoga može smatrati konvencionalnim. ⁴² Radi se o odluci koju Mirjana Gross slijedi dosljedno u čitavom djelu: osnovicu njene analize povijesti historiografije, poput klasične povijesti umjetnosti čine stilovi, odnosno žanrovi, grupe, pravci i škole. Interesantno je kako se taj pristup u ostalim osvrtima na historiografiju kod nas najčešće replicira, makar primjerice Stjepan Antoljak ⁴³ pokušava primijeniti nešto drugačiju metodu. ⁴⁴

O uspješnosti sinteze možda najbolje govori da je ugledna izdavačka kuća Böhlau objavila knjigu Mirjane Gross na njemačkom jeziku, pod naslovom *Von der Antike bis zur Postmoderne: die zeitgenössische Geschichtsschreibung und ihre Wurzeln* (1998.), kojom je popunjen svojevrsni nedostatak uvoda u povijest u suvremenoj austrijskoj historiografiji. Tim više što je Beč za Mirjanu Gross u pravom smislu riječi bio centar informacija o kretanjima moderne povijesne znanosti. Njeni godišnji studijski boravci u tamošnjim arhivima i knjižnicama omogućili su joj sustavno kritičko praćenje

historiografije kakvo inače pod drugim okolnostima nije bilo moguće provoditi. Gross je dugoročnim istraživanjem historiografije zaslužna za profesionalizaciju povijesti i percepciju iste kao znanstvene discipline koja sadrži posebnu metodologiju. Ona je među prvima pokušala tu metodologiju sustavno prikazati, postaviti moderne temelje prema uzorima iz Njemačke ili Francuske. Njezina je knjiga vjerna preslika klasične sistematizacije povijesti historiografije i pruža vrlo egzaktno podatke o pojedinim pravcima, školama ili autorima. Ostaje možda ipak šteta što je povijest historiografije Mirjane Gross ostala na udžbeničkom formatu i strukturi, a kasnije nije pretvorena u knjigu u kojoj bi do izražaja više dolazili autoričini stavovi, vrednovanja i osobni kriteriji, bez ograničenja kakva nužno nameće priručnik. Veliki budući zadatak bit će sakupiti članke Mirjane Gross koji se nalaze uglavnom među stranicama *Časopisa za suvremenu povijest* i *Historijskog zbornika*, a predstavljaju detaljne kritičke osvrtne Mirjane Gross na stanje u tadašnjoj historiografiji.

Mirjana Gross napisala je i niz posebnih, manjih članaka, posvećenih povijesnim poddisciplinama koje su polagano pronalazile svoj put u hrvatskoj historiografiji. Tako je 1993. godine objavila članak „Nevidljive” žene“ u kojemu donosi pregled razvoja ove poddiscipline, počevši s definiranjem i objašnjavanjem raznih ključnih pojmova, kao što su feministička znanstvena kritika, „feministička“ historiografija, „historija“ žena i gender studies. Također, članak donosi i pregled institucionalnog razvoja ove poddiscipline, njezinu recepciju, kritike, ali i mogućnosti.⁴⁵ Mirjana Gross otišla je i korak dalje, izravno potičući nastojanja mlađe generacije povjesničara da se kroz nove teme obrade do tada rijetko otvarani problemi. O tome svjedoči primjerice njen članak o mikrohistoriji, objavljen u časopisu *Otiumu*, gdje Gross čitateljima predstavlja mikrohistoriju u odnosu prema makrohistoriji s primjerima predstavnika i ključnih djela, primjerice Giovannija Levija, Emmanuela Le Roy Laduriea, Natalie Zemon Davis i dr.⁴⁶ Ovoj kategoriji članaka svakako pripada i članak „Susret historije i antropologije“ iz 1996. godine. Razmatrajući značenje pojma čovjek kroz povijest i historiografiju, Mirjana Gross zaključuje kako je ponajveći značaj „ulaska“ antropologije u povijest, svojevrsni proces „antropologizacije“, taj što je upravo proširio pojam riječi čovjek te njegovu primjenu u istraživanju brojnih novih tema i svjetova, počevši s onim društvenim skupinama koje su do tada bile marginalizirane.⁴⁷ Ovi primjeri članaka prije svega pokazuju kako je bavljenje Mirjane Gross metodologijom povijesti bilo važno za mlađu generaciju povjesničara, kako se s vremenom, pod njenim poticanjem, i u praksi počelo primjenjivati ono, što je Gross već mnogo ranije uočavala u naprednim historiografskim tendencijama na Zapadu.

„Škola Mirjane Gross“

Može se reći da Mirjana Gross nije samo kontekstualizirajući hrvatsku povijest 19. stoljeća u monarhijskim okvirima uklopila Hrvatsku u srednjoeuropski krug, već ju je upravo tom krugu približila i primjenom teorije u praksi. Upravo zato ne čudi da se uz velika imena hrvatske historiografije – Šidak i Gross – najčešće pronalazi sintagma procesa profesionalizacije/poznanstvenjenja hrvatske historiografije. Temelji, tzv. „Šidakova škola“, koja se ustvari sastojala iz pomnog pedagoški osviještenog pristupa mladim povjesničarima-budućim istraživačima 19. stoljeća, i od „učenja zanata“ kroz

rad na izvorima, priložima i znanstvenim radovima u *Historijskom zborniku*, preko Gross je nadopunjena nečime, što bi se također moglo nazvati školom u punom smislu riječi, „školom Mirjane Gross“. Naime, Mirjana Gross je vrlo jasno shvaćala kako učenje zanata, utvrđivanje osnovnih političko-društvenih povijesnih činjenica predstavlja osnovu koju je potrebno metodološkim inovacijama proširiti. Stoga nije negirala ili nijekala tradicionalnu historiografiju, već je iskorak prema suvremenom shvaćanju povijesne znanosti vidjela kao nužnu nadogradnju. Objedinjene, te „škole“ čine osnovu suvremene hrvatske historiografije, primjetnu kod brojnih mlađih učenika Jaroslava Šidaka i Mirjane Gross. Djela Nikše Stančića, Božene Vranješ-Šoljan, Iskre Iveljić, Maria Streche, Zdenke Janeković-Römer, Ive Goldsteina i mnogih drugih povjesničara u sebi upravo sadrže elemente koji čine znanstveno utemeljenu historiografiju problema, krupnih cjelina ili sitnih dijelova povijesti koja je usmjerena prema čovjeku i društvu općenito. Upravo preko Mirjane Gross, pokret oko časopisa *Annales* postao je referentna točka i u hrvatskoj historiografiji, jer je analiza metodološkog aparata pojedinih povjesničara mogla poslužiti kao početno mjesto istraživanja problema prilagođenih hrvatskoj povijesti. Sama je kao zastupnik strukturalističke povijesti pokušala posredovati između Nove historije Zapada i hrvatske historiografije, pružajući kroz vlastitu selekciju uvid u mogućnosti, nijanse pisanja povijesti koje su udaljene od bilo kakvog dogmatizma. Gross međutim nije samo imala posredničku ulogu; modernu historiografiju promatrala je uvijek kritički o čemu svjedoče primjerice poznati tekstovi o modelima povijesti Fernanda Braudela.⁴⁸ Naravno, avangarda iz 1955. nekoliko desetljeća kasnije djeluje, ako je dosljedna – konzervativno. Tako se dosljednost Mirjane Gross kao zastupnika pokreta *Annales*, odrazila kada je u pitanju poststrukturalističko/postmoderni vrijeme, odnosno shvaćanje povijesti. Raščlanjujući i analizirajući osnovne postmodernističke/poststrukturalističke ideje u historiografiji te njezine glavne predstavnike, Mirjana Gross taj tekst o „svijetu bez prošlosti“ zaključuje zanimljivim pitanjem: nije li borba protiv prosvjetiteljske „velike pripovijesti“ s težnjom prema jednoj transdisciplinarnoj, transnacionalnoj i transkulturnoj znanosti, zapravo obično stvaranje nove „velike pripovijesti“.⁴⁹

***

Na kraju ovog nekrologa, ostaje nam zahvaliti profesorici Gross na svemu što je napravila za ovaj časopis. To doista nije malo. U petom broju *Pro tempore* tako je objavljen kratak intervju s Mirjanom Gross. Za posljednji dvobroj časopisa, profesorica Gross je pak nesebično i bezrezervno provela redakturnu dijela prijevoda razgovora sa stranim povjesničarima bliskim časopisu *Annales*, prolazeći kroz engleske, francuske ili njemačke originale. Iako nije mogla prisustvovati okruglom stolu „*Annales* u perspektivi“ koji je održan u travnju 2010. godine na Filozofskom fakultetu uz gostovanje Andréa Burguièrea, napisala je za časopis opsežan prikaz Burguièreove knjige *The Annales School*.⁵⁰ Razgovarali smo s profesoricom Gross i o novom broju časopisa, o njenim iskustvima s oralnom historijom – temom broja, kao i o historiografiji općenito. „Danas je mnogo lakše“, govorila nam je, držeći kako je mladim generacijama povjesničara gotovo sve otvoreno, dostupno, pri ruci. Posebno je isticala prednosti koje otvara računalo, arhive kojima može pristupiti od doma. Uvijek otvorena za savjet i pomoć,

na posljednjom susretu u Vijećnici Fakulteta na proslavi rođendana, konstatala je kako više ne piše. Bilo je to teško čuti i zamisliti; unatoč dubokoj starosti i dalje je promišljala povijest i historiju, pratila nove pomake – iako to nije naglašavala, već bi vrlo skromno primijetila kako ipak više ne može pratiti te novosti. Njena pomoć, na koju je profesorica bila uvijek spremna, u usporedbi s njezinim opusom nema veliku ulogu; za nas je međutim svaki trenutak bio dragocjen, neprocjenjiv. Tako ove riječi koristimo kako bismo rekli hvala!

Im Gewitter der Rosen (1953.)

*Wohin wir uns wenden im Gewitter der Rosen,
ist die Nacht von Dornen erhellt, und der Donnerstag des Laubs,
das so leise war in den Büschen, folgt uns jetzt auf dem Fuß*

Ingeborg Bachmann

Popis slikovnih materijala:

Slika 1. preuzeta iz: Darko Hudelist, „Moj posljednji susret i razgovor s najvećom hrvatskom povjesničarkom Mirjanom Gross“, *Globus* <http://globus.jutarnji.hr/hrvatska/moj-posljednji-susret-i-razgovor-s-najvecom-hrvatskom-povjesnicarkom-mirjanom-gross>.

Slika 2. preuzeta iz: Karmela Devčić, „Grossovi“, *Jutarnji list*, 27. 7. 2012. <http://www.jutarnji.hr/kronika-0-bitelji-najvece-hrvatske-povjesnicarke--grossovi-1043706/>.

Bilješke:

¹ Vidi primjerice: Petar Strčić, „Kratki životopis prof. dr. Mirjane Gross“, *Historijski zbornik* 45 (1992.); Marijan Matićka, „Mirjana Gross kao prosvjetni djelatnik“, *Časopis za suvremenu povijest* 24/2 (1992.); Nikša Stančić, „Prof. dr. Mirjana Gross – život i rad“, u: *Zbornik Mirjane Gross*, ur. Ivo Goldstein (et. al.) (Zagreb: ZHP, 1999.); Zdenka Janeković-Römer, „Mirjana Gross: traganje za novim putevima povijesne mišljenja“, *Radovi Zavoda za*

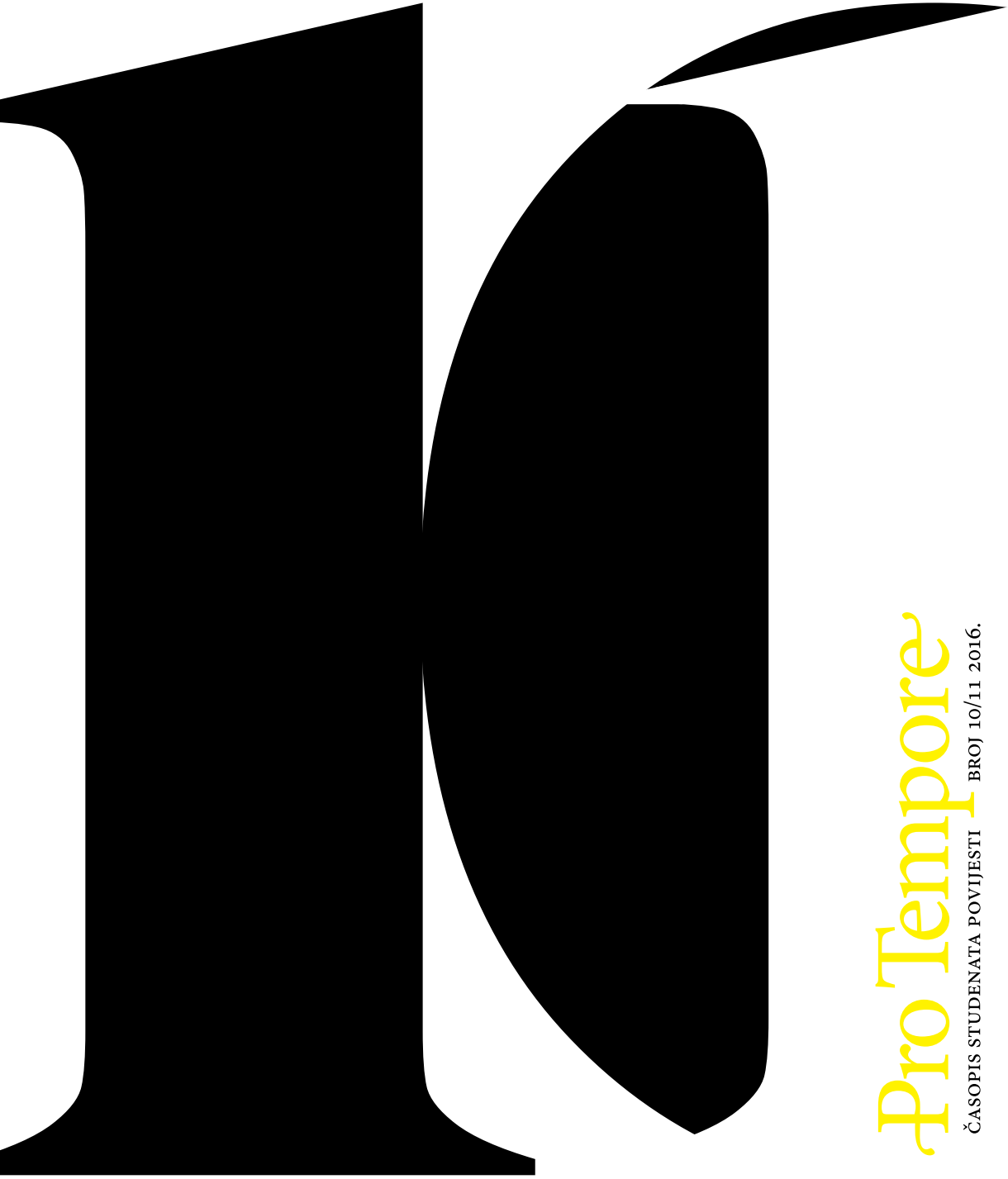
hrvatsku povijest 32-33 (1999.-2000.); Nikša Stančić, „Prof. dr. Mirjana Gross, povjesničar 19. stoljeća“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 32-33 (1999.-2000.); Nikša Stančić (prir.), *Mirjana Gross* (Posebna izdanja Professores emeriti Facultatis philosophicae zagrebiensis) (Zagreb: FF Press, 2004.); Drago Roksandić, „In memoriam – Mirjana Gross“, dostupno na: <http://www.historiografija.hr/prikazi.php?id=235976> (8. XII. 2012.);

Tvrtko Jakovina „Odlazak prve dame hrvatske historiografije, povjesničarke Mirjane Gross“, *Jutarnji list* 24. VII. 2012.; Feja Frank, „Uspomena na Mirjam Gross“, *Novi Omanut* (rujan-listopad 2012.); Mato Artuković, „Mirjana Mirjam Gross (1922-2012)“, *Serinia Slavonica* 12 (2012.); Tomislav Išek, „In memoriam – Nekoliko reminiscencija na Mirjanu Gross (1922-2012)“, *Prilozi* 41 (2012.), 381-385.

- 2 Mirjana Gross, „O historiografiji posljednjih trideset godina“, *Časopis za suvremenu povijest* 38/2 (2006.), 583-609.
- 3 Iz transkripta razgovora s prof. dr. Mirjanom Gross kojega je proveo Christian Schölzel u suradnji s prof. dr. Ivom Goldsteinom 12. VII. 2005.
- 4 Iz transkripta znanstvenog kolokvija „Opus profesorice Mirjane Gross u srednjoeuropskoj historiografiji: iskustva i pouke“ održanog 21. studenog 2003. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Potpuna izlaganja s navedenog znanstvenog kolokvija bit će objavljena u nadolazećim *Radovima ZHP*, broj 44.
- 5 Mato Artuković, „Mirjana Mirjam Gross (22. svibnja 1922. – 23. srpnja 2012.)“. *Scrinia Slavonica* 12 (2012.), 375.
- 6 Iz transkripta razgovora s prof. dr. Mirjanom Gross kojega je proveo Christian Schölzel u suradnji s prof. dr. Ivom Goldsteinom 12. VII. 2005.
- 7 Karmela Devčić, „Kronika obitelji najveće hrvatske povjesničarke. Grossovi.“, *Jutarnji list*, 27. srpnja 2012., 26-27.
- 8 Iz transkripta razgovora s prof. dr. Mirjanom Gross kojega je proveo Christian Schölzel u suradnji s prof. dr. Ivom Goldsteinom 12. VII. 2005.
- 9 Iz transkripta razgovora s prof. dr. Mirjanom Gross kojega je proveo Christian Schölzel u suradnji s prof. dr. Ivom Goldsteinom 12. VII. 2005. Vidi također: Christian Schölzel, „Vom Schweigen und Erinnern. Kroatien und die Zwangsarbeit“, u: *Hitlers Sklaven: Lebensgeschichtliche Analysen zur Zwangsarbeit im internationalen Vergleich*, ur. Alexander Von Plato, Almut Leh, Christoph Thonfeld (Wien-Köln-Weimar: Böhlau Verlag, 2008.), 144-145.
- 10 Nikša Stančić, „Prof. dr. Mirjana Gross – život i rad“, u: *Zbornik Mirjane Gross*, ur. Ivo Goldstein (et. al.) (Zagreb, 1999.), 14, 16.
- 11 Mirjana Gross, „Historija XIX. i XX. stoljeća na X. Međunarodnom kongresu historijskih nauka u Rimu 4.-11. IX. 1955.“, *Historijski zbornik* 1-4 (1957.), 250-256; Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi Liber - Zavod za hrvatsku povijest, 2001.), 10.
- 12 Tijekom 1970-ih i 1980-ih godina svoj je interes postupno širila, integrirajući nove teorije koje su zastupali njemački povjesničari poput Hans-Ulricha Wehlera ili Jürgena Kocke, koji su se bavili problemima bliskim temama Mirjane Gross. Važan izvor informacija dakako je bio i časopis *Geschichte und Gesellschaft*.
- 13 Objavljeno i kao knjiga 1960. godine. Izdavač: Institut društvenih nauka.
- 14 Jaroslav Šidak, Mirjana Gross, Igor Karaman, Dragovan Šepić, *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914* (Zagreb: Školska knjiga, 1968.).
- 15 Iako je tečno govorio njemački, Jaroslav Šidak je svoje radove uglavnom temeljio na sekundarnoj literaturi, koju je poput Mirjane Gross, vrlo dobro poznao. Vaso Bogdanov, drugi važni istraživač povijesti 19. stoljeća, kao poliglot je koristio mađarske i austrijske izvore, iako je njegov interpretacijski ključ u mnogo slučajeva bio duboko povezan s ideološkim stanovištima.
- 16 Mirjana Gross, „Osnovni problemi pravaške politike 1878-1887.“, *Historijski Zbornik* 15 (1962), 61-120.
- 17 Takav napad dolazio je prvenstveno iz pera hrvatskog publicista Zvonimira Kulundžića; vidi: Zvonimir Kulundžić, *Tragedija hrvatske historiografije*, Zagreb: vlastita naklada, 1970.,
- 18 Milorad Ekmečić, „Odgovor na neke kritike „Istorije Jugoslavije“ (XIX vijek)“, *Jugoslavenski istorijski časopis* 1-2/1974., 323-333. Radi se ovdje o Ekmečićevom odgovoru na članak Mirjane Gross: „Ideja jugoslavenstva u XIX stoljeću u „Istoriji Jugoslavije““, *Časopis za suvremenu povijest* 2 (1973.), 8-21.
- Polemika se nastavila i u daljnjim brojevima JIČ-a, sve do 1977.
- 19 Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije* (Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1973.); Mirjana Gross, *Izvorno pravaštvo. Ideologija, agitacija, pokret* (Zagreb: Golden marketing, 2000.). Spomenuta *Povijest pravaške ideologije* izdana je u Zagrebu 1973. godine, a drugo je izdanje izašlo 2000. godine. Ono je dopunjeno i sadrži, kako sama Mirjana Gross napominje u predgovoru, oko tri četvrtine novog teksta. Naime, tekst je bilo nužno nadopuniti zbog novih saznanja. Kako je materijala bilo sada mnogo više nego 1973. kada je knjiga prvi put tiskana, bilo je potrebno ograničiti se, a Mirjana Gross je to učinila u okvirima izvornog pravaštva, tj. onoga koje se temelji na Starčeviću i Kvatrenikovu učenju pa sve do Starčevićeve smrti. Stoga i drugo izdanje nosi ujedno i novi naslov. Za detaljniju usporedbu navedenih sinteza vidi: Mario Strecha, „Snovi, iluzije, negacija, bijes i mržnja. U povodu knjige prof. dr. Mirjane Gross“, *Radovi ZHP* 32-33 (1999.-2000.), 453-457.
- 20 Mirjana Gross – Darko Hudelist, „Razgovor o korijenima – Starčević, Kvaternik, Mažuranić, Strossmayer“, *Erasmus* 1 (1993.), 43.
- 21 Mirjana Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga* (Zagreb: Novi Liber, 2004.).
- 22 Mirjana Gross, „Nacionalno-integracijske ideologije u Hrvata od kraja Ilirizma do stvaranja Jugoslavije“, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, ur. Mirjana Gross (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981.), 283-306. Uz to, također vidi: Mirjana Gross, „Croatian National-Integrational Ideologies from the End of Illyrism to the Creation of Yugoslavia“, *Austrian History Yearbook* 15 (1979.), 2-33.
- 23 Vidi: Mirjana Gross, „Mostovi prema sintezi“, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, ur. Mirjana Gross (Zagreb:

- Sveučilišna naklada Liber, 1981.), 7-14.
- 24 Mirjana Gross, „O integraciji hrvatske nacije“, u: *Društveni razvoj u Hrvatskoj od 16. do početka 20. stoljeća*, ur. Mirjana Gross (Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1981.), 175-190.
- 25 Nikša Stančić, „Prof. dr. Mirjana Gross – život i rad,“ 14-16.
- 26 Ovu nagradu nakon Mirjane Gross uspio je dobiti još samo jedan hrvatski povjesničar, Tomislav Raukar, 2009. godine.
- 27 Nikša Stančić, „Prof. dr. Mirjana Gross – život i rad,“ 14.
- 28 Marijan Maticka, „Mirjana Gross kao prosvjetni djelatnik“, *Časopis za suvremenu povijest* 2 (1992.), 132.
- 29 Vidi: Mirjana Gross, „Hrvatska historiografija na prekretnici?“, *Kritika* 14 (1970.), 643-655.
- 30 Nikša Stančić, „Prof. dr. Mirjana Gross – život i rad,“ 14; Zdenka Janeković-Römer, „Mirjana Gross: traganje za novim putevima povijesnog mišljenja“, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest* 32-33 (1999.-2000.), 483.
- 31 Tomislav Raukar, „U povodu zbornika Mirjane Gross,“ *Radovi* 32/33 (1999-2000), 475.
- 32 Mirjana Gross, „Na putu k budućoj historijskoj znanosti,“ *ČSP* 9/2 (1977), 37.
- 33 Primjerice, Mirjana Gross tako u jednom tekstu piše: „Svuda su najbolji historičari upravo oni koji su se othrvali pritiscima krugova koji zahtijevaju opravdanje različitih mitova i dali svoj prilog konstruiranju historije kao društvene znanosti.“ „Historija – ideologija, skladište podataka, znanost“, *Naše teme* 12 (1982.), 2176.
- 34 Branislav Đurđev, „Strukturalizam i kriza istorije“, *Časopis za suvremenu povijest* 1 (1978.), 92-95.
- 35 Branislav Đurđev, „Istorizam i evolucionizam u istoriji,“ *Radovi – odjeljenje istorijsko-filoloških nauka* 26/9 (1963.), 20. Đurđev se pritom oslanja najviše na njemačkog povjesničara Theodora Schiedera, koji je s tradiciionalnijih stajališta kritizirao „francusku sociološku školu.“ Vidi također: Branislav Đurđev, *Razvitak čovečanstva i društvo* (Novi Sad: Filozofski fakultet u Novom Sadu i OOUR Institut za istoriju, 1980.). Mirjana Gross je na optužbe izravno odgovara kasnije, 1978./1979. (iako je osvrte na Đurđevov rad i teorija unutar članaka radila i prije) od kada se polemika nastavlja u nekoliko kongresa i časopisa. Pokušavši strukturalizam francuskih povjesničara približiti stanju historije u Hrvatskoj i Jugoslaviji, upozoravajući na riječi Boga Grafenauera da je teško govoriti o jedinstvenoj jugoslavenskoj historiografiji te konstatiravši kako je „očigledno da je «staro» u jugoslavenskoj historiji još uvijek znatno jače od «novog»“. Općenito, za razliku od Đurđeva, prema Mirjani Gross se razvojem društva javila potreba za više historija koje trebaju prikazati i objasniti događaje, a historija (ona u singularu) više to ne može ako će se baviti samo kritičkom obradom izvora i političkom historijom. Stoga je potrebno pristupiti kritici historijske znanosti, odnosno samokritici, ali u obranu disciplinarnosti samostalnosti. Diskusija koja se danas možda čini anakronom pošto je jedan od debatanata gotovo radikalno zastupao marksističku interpretaciju historiografije, ipak je bila značajna u to vrijeme s više aspekata. S jedne strane dovela je do promišljanja marksizma u historiografiji, naročito njegovih slabosti, ograničenja i ciljeva. S druge strane, otvorila je diskusiju prema vanjskim utjecajima, u ovom slučaju prema strukturalističkoj historiografiji, te secirajući je na taj način, omogućila uvid u nju i njene mogućnosti. Mirjana Gross, „Metodološki problemi strukturalne historije s posebnim obzirom na stupanj razvoja jugoslavenske historije,“ *Časopis za suvremenu povijest* 1 (1978.), 71-89.
- 36 Mladen Švab, „Uz drugo izdanje knjige Mirjane Gross *Historijska znanost*“, *Historijski zbornik* 1 (1983.), 235.
- 37 „Mirjana Gross započela je pedesetih godina s oduševljenjem i pristajanjem uz grupu povjesničara oko časopisa *Annales*, da bi u sedamdesetim godinama prihvatila Topolskog, a u devedesetima, pod recentnim dojmom kretanja u velikim historiografijama, ostaje bez preporuke za koji se pravac zalaže. Njoj, koja je odgojena, kako bi ona rekla, na zasadama ‘tradicionalne’ povijesti, preostaju dvije mogućnosti. Povratak tzv. tradicionalistima, u što, poznavajući je, teško vjerujem, ili u pokušaj vlastite sinteze neke od suvremenih struja koju će utemeljiti na tradicionalističkim zasadama. Treba čekati i vidjeti sljedeće djelo Mirjane Gross.“ Mladen Švab, „U povodu knjige Mirjane Gross, *Suvremena historiografija*. Korijeni, postignuća, traganja“, *Časopis za suvremenu povijest* 3 (1996.), 462.
- 38 Mirjana Gross, „Na putu k budućoj historijskoj znanosti,“ *Časopis za suvremenu povijest* 2 (1977.), 37.
- 39 Mirjana Gross, „Na putu k budućoj historijskoj znanosti,“ *Časopis za suvremenu povijest* 2 (1977.), 40.
- 40 Mirjana Gross, „Na putu k budućoj historijskoj znanosti,“ *Časopis za suvremenu povijest* 2 (1977.), 40-41.
- 41 Iako knjiga ni s današnjeg stajališta nije zastarjela, moderniji prikazi, poput onih Georga G. Iggersa, Lutzphaela, Johna Burrowa i drugih, možda u jačoj mjeri nastoje ublažiti europocentričnost pisanja povijesti historiografije. U slučaju knjige Mirjane Gross to se ne odnosi samo na indijsku ili kinesku historiografiju. Ostaje dojam da su tek fragmentarno opisani razvoji američke ili britanske historiografije. Naravno, u vrijeme kada je Gross pisala svoju knjigu takav pogled još uvijek nije bio dominantan, niti dovoljno poznat, a uostalom bi vjerojatno smanjio snagu poruke koju nosi priručnik Mirjane Gross, poruke o razvoju

- europske, zapadne, historiografije. Također, odnos prema postmodernoj historiografiji vidno je različit. Mirjana Gross kao glavni problem u prihvaćanju takvog pristupa vidi *apsolutizaciju* odnosno „shvaćanje izvora isključivo kao literarnih tekstova koji svojim karakterom priječe približavanju zbilji i mogu se interpretirati samo iz svojih unutrašnjih jezičnih osobina“ (str. 342). Za razliku od Mirjane Gross, Georg G. Iggers ipak je otvoreniji prema poststrukturalističkim i postmodernim pristupima. On se ne oslanja na Lawrencea Stonea, čiju izjavu o smrti paradigme društvenih znanosti proglašava preuranjenom i ne vidi povratak narativu, jer kako kaže „(...) these new histories were quite different from the older narratives (...) the new narratives dealt with common people, at times, (...) with people who were far from the ordinary“ (str. 274). Vidi: Lutz Raphael, *Geschichtswissenschaft im Zeitalter der Extreme: Theorien, Methoden, Tendenzen von 1900 bis zur Gegenwart* (C.H.Beck, 2003.); Georg G. Iggers, *Geschichtswissenschaft im 20. Jahrhundert: ein kritischer Überblick im internationalen Zusammenhang* (Vandenhoeck & Ruprecht, 2007.); John Burrow, *A History of Histories: Epics, Chronicles, and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century* (Penguin books, 2009.); Georg G. Iggers, Q. Edward Wang, Supriya Mukherjee, *A Global History of Modern Historiography* (Pearson Education, 2008.) i dr.
- 42 Bitna je u tom smislu kritika, odnosno opaska iz strane recenzije prvog izdanja knjige Mirjane Gross: „Any country would be glad to have such a solidly packed, conscientiously written, and critically penetrating handbook, especially one that is so up to date and, indeed, forward-looking. Western historical scholars will find nothing in this book that is new or not available elsewhere. Professor Gross's account of historiography is fairly conventional. As for the large section on methodology, if a comparison may be made with a work to which the author frequently acknowledges her debt, her work is neither as deep nor as voluminous as Jerzy Topolski's *Metodologia historii* (Warsaw, 1973)“. Vidi: Michael B. Petrovich, „Review: Structural History and Yugoslav Marxism“, *Slavic Review* 39/2 (1980.), 292-293.
- 43 Više o Stjepanu Antoljaku vidi: Branimir Janković, „Kritička ocjena doprinosa Stjepana Antoljaka (1909.-1997.) historiji hrvatske historiografije: povodom 100. godišnjice rođenja“, *Pro tempore* 8-9 (2010.-2011.), 549-570.
- 44 Interesantno, upravo su manjkavosti Antoljakove *Hrvatske historiografije i Suvremene historiografije* Mirjane Gross „komplementarne.“ On Mirjanu Gross u članku „Renesansa hrvatske historiografije“ optužuje da je prije 1990-ih isticala marksističke stavove u svojim djelima, što je paradoks na barem dva načina: sjetimo li se kritika Đurđeva, moglo bi se reći da se u radovima Mirjane Gross vidi istovremeno i premalo i previše utjecaja izvornog marksizma. Takva kritika u 1990-ima je jednako vrijedna kao Đurđeva u ranijim desetljećima, jer se ona može iščitati kod gotovo svih povjesničara koji su djelovali u drugoj polovici 20. stoljeća. Dok je Antoljakov pristup ipak potpuno zastario, a glavna mu je zamjerka nedostatak žanrovske kategorizacije i europskog konteksta, ostaje dojam da u knjizi Mirjane Gross upravo suprotno nedostaju više dodirnih točaka „domaće“ i strane historiografije, čime bi knjiga dobila i na značaju izvan same Hrvatske ili Jugoslavije.
- 45 Mirjana Gross, „'Nevidljive' žene“, *Erasmus* 3 (1993.), 56-64.
- 46 Mirjana Gross, „Mikrohistorija. Dopuna ili suprotnost makrohistorije?“, *Otium* 1-2 (1994.), 18-31.
- 47 Mirjana Gross, „Susret historije i antropologije“, *Narodna umjetnost* 33/2 (1996.), 71-86.
- 48 Radi se o tekstovima M. Gross objavljenim u *Historijskom zborniku: „Brodelijanski svijet“*, 39/1 (1986.), 256-261 i „Identitet Francuske“, 40/1 (1987.), 385-395.
- 49 Mirjana Gross, „Dekonstrukcija historije ili svijet bez prošlosti“, *Historijski zbornik* 1 (2009.), 165-195.
- 50 Mirjana Gross, „Od historije mentaliteta do historijske antropologije: André Burguière, *The Annales School, An Intellectual History*“, *Pro tempore* 8-9 (2010.-2011.), 363-377. U petom broju *Pro tempore*, objavljen je i razgovor s prof. Gross, Tomislav Šušak – Mirjana Gross, *Pro tempore* 5 (2008.), 132-135.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI - BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

ČASOPIS STUDENATA POVIJESTI BROJ 10/11 2016.

Pro Tempore

Časopis studenata povijesti
Godina VIII, broj 10–11, 2016.

Glavni i odgovorni urednik

Tomislav Brandolica

Zamjenik glavnog urednika

Filip Šimetin Šegvić

Uredništvo

Tomislav Brandolica, Marta
Fiolić, Kristina Frančina, Marko
Lovrić, Valentina Nedeljko, Nikola
Seiwerth, Filip Šimetin Šegvić

Urednici pripravnici

Zvonimir Plavec, Vjenceslav
Rupčić, Porin Šćukanec Reznicek

Redakcija

Tomislav Brandolica, Marta Fiolić,
Kristina Frančina, Marko Lovrić,
Valentina Nedeljko, Zvonimir
Plavec, Vjenceslav Rupčić, Nikola
Seiwerth, Porin Šćukanec Reznicek,
Filip Šimetin Šegvić

Recenzenti

dr. sc. Damir Agičić
dr. sc. Ivo Banac
dr. sc. Tomislav Galović
dr. sc. Ivo Goldstein
dr. sc. Iskra Iveljić
dr. sc. Tvrtko Jakovina
dr. sc. Hrvoje Klasić
dr. sc. Bruna Kuntić-Makvić
dr. sc. Jelena Marohnić
dr. sc. Mirjana Matijević Sokol
dr. sc. Hrvoje Petrić
dr. sc. Drago Roksandić
Marie Scatena, MA
akademik Arnold Suppan
Marina Šegvić, prof.
dr. sc. Božena Vranješ Šoljan

Lektura i korektura

Gabrijela Detelj
Marta Fiolić
Ana Jelić
Nikolina Kos
Marko Pojatina
Tihomir Varjačić

Dizajn i priprema za tisak

DZN studio

Prijevodi s engleskog jezika

Tomislav Brandolica
Tina Miholjančan, prof.
Marija Marčetić
Ivan Markota
Krešimir Matešić
Judita Mustapić
Kristina Videković

Prijevodi s njemačkog jezika

Mirela Landsman Vinković
Filip Šimetin Šegvić
Azra Plićanić Mesić

Prijevodi s francuskog jezika

Jasna Čirić, prof.
Marta Fiolić
Marija Galić
Tea Šimičić

Prijevodi s talijanskog jezika

Tihana Filipčić
Loretta Lanča

Izdavač

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb

Tisak

Mediaprint – Tiskara Hradić

ISSN: 1334-8302

Tvrđnje i mišljenja u objavljenim radovima izražavaju isključivo stavove autora i ne predstavljaju nužno stavove i mišljenja uredništva i izdavača

Izdavanje ovog časopisa financijski su omogućili:

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest
Filozofskog fakulteta
Sveučilišta u Zagrebu,
Studentski zbor
Sveučilišta u Zagrebu

STUDENT
SKI ZBOR
SVEUČILIŠTA
UZAGREBU

Privatne donacije:

Vesna Miović, I. P., M. Č.

Redakcija časopisa Pro tempore svim se donatorima iskreno zahvaljuje na financijskoj podršci!

Časopis se ne naplaćuje.

Adresa uredništva:

Klub studenata povijesti – ISHA
Zagreb
(za: Redakcija Pro tempore),
Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3,
10000 Zagreb

E-mail:

pt.redakcija@gmail.com
tomislav.brandolica@gmail.com